

MATOŠEV NESUĐENI KOKOT

Prijelaz iz 19. u 20. stoljeće za Antuna Gustava Matoša (1874. – 1914.) prošao je u bježanju od vojne obveze i četrnaest godina emigracije – prvo u Srbiji, koja mu je pružila “prvo utočište”, a nakon kraćeg zadržavanja u Beču, Münchenu i Ženevi, u Parizu, na Zapadu, za kojim je “žudio i odavna čekao”, pa “da budem bliže Zagrebu, po drugi put u Beograd 1904.” otkuda potajno navraća u Zagreb – i tako sve do amnestije 1908. kada se napokon vraća u domovinu.

U međuvremenu politička i kulturna slika svijeta, Europe i Hrvatske ozbiljno se preslagivala, i ubrzo će kulminirati, ali tu kulminaciju Matoš zbog prerane smrti neće dočekati. No, zato je na svoj način sudjelovao u njezinoj pripremi, mijenjao krajeve i ljude, sve pratio i o svemu pisao šaljući novele, pjesme, putopise, kritike, eseje i polemike u hrvatske, srpske, bosanske, kadšto i u francuske listove.

Štoviše, u vrijeme Svjetske izložbe u Parizu 1900. *Nadin* urednik Kosta Hörmann angažirao je Matoša kao novinara, imenovao ga “nekom vrstom sekretara bosanskog pavillona” te mu pribavio novinarsku iskaznicu da bi barem nakratko živio solidno, inače uglavnom na zajam, “jer su vremena teška”. Od knjiga kupuje samo one koje mu šalje “kaki milosrdni književnik”, a aboniran je na one beletrističke listove koje mu šalju “na muftu, tj. *Nadu* i *Novi Viek*” dok *Vienac*, “toga obrijanog sultana među našim listovima”, poznaje tek po naslovima iz subotnjeg *Obzora*.

A baš tada, na prijelazu stoljeća u kojemu sve, pa i mediji uzimaju novi zalet, stari Matičin *Vienac* nakon 33 godine gubi bitku. U akciju za njegovo spašavanje uključio se i Matoš, jer “svi *Viencu* toliko dugujemo”, piše u *Obzoru* 12. prosinca 1903.: “*Vienac* ne smije, ne može i neće propasti, jer je jedini naš zbornik u kojemu se jasno vidi razvitak naše književnosti i naše umjetnosti” – baš kako je to nekoć prorokovao najslavniji *Vienčev* urednik August Šenoa.

Prati Matoš i pokušaje da se “obrijani sultan” vrati u život kroz neke nove inačice, npr. *Obzorov Vijenac*, osjeća važnost književne scene čiji život diktiraju upravo časopisi, u jednome trenutku i njemu se čini da bi Hrvati i Srbi mogli imati zajednički književni list dokazujući preko *Dubrovnika*, koji izlazeći ćirilicom i latinicom, da “razlika pisma ne bi smetala”. Istina, ima ih koji pate od manije pokretanja uvijek novih listova, baš kao što to čini “teoretičar hrvatskog modernizma, famozni M. Marjanović” – to “muško pero na kilograme”, “produktivan ko mašina”, iako u tome ima uspjeha manje od Zagorke – “funtašice u literaturi”. No, “literarna agentura Milan Marjanović et Comp” pravi je *papirnatu trust*, koji osniva listove da bi na njima zarađivao.

U Zagrebu postoje i Matica hrvatska i Društvo hrvatskih književnika u kojemu je “više članova no dana u godini”. *Savremenik* je ili organ svih hrvatskih književnika ili tek organ modernista: “U prvom slučaju nije modernističan i nema razloga polemizirati s Maticom, u drugom pak slučaju nije organ društva, jer većina članova nije modernistična”. *Savremenik* je list moderan tek po imenu, piše Matoš u *Hrvatskom pravu* u jesen 1906., list bez ikakvog literarnog programa i pravca, ponavlja na istome mjestu krajem 1907., i nije slika naših literarnih težnja, već “slika naših personalnih i političkih boraba”, dodaje 1908. iz *Hrvatske smotre*.

A kada je i sam počeo surađivati u *Savremeniku*, bez ikakvih materijalnih razloga, jer su mu “otvoreni stupci svih novina” i ni u kojem slučaju ne bi gore prošao u pitanju honorara. Naprotiv – “*Savremenik* slabo honorira”, upada u aferu:

- ... Ja sam radio kod *Savremenika* (...) sve do časa, kad me za volju obećane ali neprimljene subvencije “mecene” Miletića izguraše napolje: jer dokazah, da je njihovo skupo izdanje, *Materinska Riječ* Babića-Gljalskoga, neuspio roman (...) To je prva pamnica u Hrvatskoj, gdje tuži literat literata i ja ću DHK dragovoljno priuštiti tu tužnu slavu (...) DHK me tuži, jer sam šaljivo, feljtonski napisao, da je to društvo hrv. varalica ne izda li na skoro već za lane obećanih Kranjčevićevih pjesama... (*Dva suda*, Hrvatska sloboda, 2. 10. 1909.)

No, surađuje i dalje hoteći pokazati da je spreman i s protivnicima zajednički raditi “kada su u pitanju literarni interesi”. “*Savremenik* je list hrvatskih književnika, pa bi trebao barem objaviti svaku novu knjigu hrvatsku”, sugerira i ponovo napada da je *Savremenik* danas “faktično filijalka koalicije”, uostalom – “svi naši književni listovi služe strankama, umjesto da stranke služe njima”.

Na približavanje Matice hrvatske i Društva hrvatskih književnika Matoš se 1909. pita čemu to stapanje baš u času kad oba društva izdaju svoje knjige, postoje li to dva čitalačka tabora – konzervativniji s matičarskim i napredniji s modernističkim simpatijama? Sudeći po svemu, “nekadašnji Mladi i Jaki, nekadašnji moderniste, osjetiše se preslabi”. Za razliku od srpskih časopisa, koje i njihova vlada pomaže, *Savremenik* je spao na abonente, a Livadić otvorio širom vrata redakcije “svakome, tko nosi pod pazuhom rukopis”, pa je *Savremenik* postao glasnik raznih *futurista, kubista, mistifikatora i simplicissimusa*...

Na drugoj strani izlazi *Hrvatska straža*, pa “pamfletski polupismeni listić *Luč*” koji “poistovjećuje naš viševjerski nacionalizam s katoličanstvom i tako odbija inovjerce i maskiraju svoje tamne poslove šovinističkim lozinkama”, grmi Matoš *iz Savremenika* 1912. Posebno se obara na “Kerugba Šegvića” koji *Savremeniku* podvaljuje da se DHK bori protiv patriotizma u književnosti. A kad Šegvićeva struja 15. ožujka 1913. osnuje drugo književničko društvo, Matoš Kolo hrvatskih književnika dočekuje u *Savremeniku* dobrodošlicom, jer ih ima koji se slažući s osnov-

nim načelima tog udruženja, pa se “njihovom borbom izvjesni principi prekaljuju i osposobljuju za život”:

- Ja sam kao pravaš uvijek i svuda branio mišljenje da u našim današnjim prilikama treba da ide pop i inteligenat zajedno kao u doba Strossmayero-rovo i Pavlinovićeva (...) Mi, literarni Gričani, predstavnici građanskih liberalnih pogleda, stojimo pod znakom Interdikta, Kletve. Fra Cherubin već sprema lomaču od papira (...) I tako danas su u hrvatskoj književnosti tačno odijeljeni književnici dviju struja, dvaju pravaca, dviju težnja: pravac bezvjerski, pornografski, antinacionalni, kosmopolitički zastupan od *Savremenika*, pa pravac nacionalni, hrvatski, pravac kršćanskih moralnih načela, šegvićevci su moralni, mi smo nemoralni, šegvićevci su književnici, mi smo svirci i poletarci. Mi smo izdajnici, a šegvićevci visoko drže barjak nacionalizma...

Ne poriče da se DHK može štošta prigovoriti i zamjeriti i da bi *Savremenik* mogao biti bolji, no:

- Dok im još bijah saradnikom, pravaški organi su moje knjige jedva spominjali, dok su protivnički listovi njima diskutovali, jer su današnjim pravašima miliji autori kao Marija Kumičić, pa se može reći da ta gospođa nisu samo neliterarna već antiliterarna stranka... – (*Kolo hrvatskih književnika*, *Savremenik*, br. 6, 1913.)

Ponavlja Matoš kako DHK nije političko društvo ni stranka, ali je patriotsko “s članovima iz svih stranaka, koji se danas svi slažu u tome da je hrvatska i srpska knjiga jedna (jer nam je jedan te isti jezik) i da je narod srpski i hrvatski već zbog tuđinske konkurencije upućen na literarni reciprocitet i na što složniji kulturni rad zajedno sa našom braćom Slovincima”. Dok je ideal naše prošle i suvremene literature “jedinstvo narodno na temelju pravaške ili ilirske, jugoslavenske ili hrvatske misli, *katolički* ne znači *hrvatski*, ne znači *nacionalan*, već *univerzalan*, *kozmpolitski*...”

Napadajući *Savremenik*, ali i sve naše književne listove, Matoš je u njihovu služenju strankama vidio sjeme literarne krize. Na krizu književnih listova upozoravao je već kod gašenja *Vienca*, a u beogradskoj *Samoupravi* 1905., videći je i u srpskoj književnosti, Matoš prvi put iznosi tezu da je “najveća smetnja literarnom

razvitku” zapravo žurnal, jer dok je knjiga skupa, “žurnal staje samo pet para”.

Četiri godine poslije u *Hrvatskoj slobodi* razrađuje pitanje literarne krize. Polazi od toga da “knjiga ne privlači čitaoca već obratno”, pa navodi Mažuranića, Preradovića, Šenou i Kranjčevića kao “talente koji bi bili na čast svakoj svjetskoj literaturi”, no i među živim autorima ima takvih, ali su nepoznati jer nema prave kritike, tj. “pisca koji bi se bavio samo literarnom kritikom i bio samo kritičar i ništa drugo”. Nema socijalno i intelektualno nezavisnog kritičara koji bi jamčio za objektivnost, i otuda naša literarna kriza.

Krizi je pridonijela i borba Starih i Mladih, pa liberalizam našeg naprednjaštva, koji se iz kulturne i kritične struje premetnuo u političku stranku i odbio od sebe “sve koji ne bijahu nagodbenjaci i jugoslavjani” te negirao “nacionalizam u smislu čistog hrvatstva, historizam (‘tradiciju’) i idealizam” kao glavne osnove naše knjige. Sljedeći faktor su novine, koje proždiru sve više literarnu produkciju, a tu je i još jedan: “postepeno napuštanje humanističkih i historijskih studija u korist praktičnih, unosnih zanimanja”, a taj mijenja duh vremena te ga čini sve manje literarnim. “Ponajglavniji” je razlog našoj literarnoj krizi ipak “kriza politička”, zaključuje Matoš.

Dvije godine poslije, dakle, 1911., Matoš će iste teze varirati u povodu zakašnjelog spomenika S. S. Kranjčeviću, što je bio jedan od razloga sukoba s DHK-om. Pad interesa za hrvatsku knjigu i književnike nije samo pitanje kvalitete, već prije svega pada hrvatskog osjećanja, odnosno pada idealizma. Potom dolazi žurnalizam čiji napredak znači nazadak naše literature, na kraju ponovo – politika. Ukratko: oskudica idealizma, žurnalizam i politika potisnuše zanimanje za književnost i književnike, pa se zato može dogoditi da “najsnažniji, najreprezentativniji noviji naš pjesnik, S. S. Kranjčević” nema spomenika.

Sve to pod istim naslovom iz 1909. Matoš će još jednom, ali sada našire, ponoviti i obrazložiti u *Obzoru* početkom svibnja 1912.

Hrvatsku književnu krizu ovaj put smješta u sveopću krizu u Europi, jer “mi smo ionako uvijek rezultat loših europskih odnošaja”. Nakon Tolstoja danas u Rusiji kolo vodi Gorki koga se nakon Turgenjeva ne može čitati, u Norveškoj nema Ibsena, Björnsona, a Knut Hamsun se ispucalo, u Njemačkoj militarizam, socijalizam i industrijalizam ubio visoku kulturu i literaturu, jedino lirika ne pogiba, u Italiji umro veliki Pascoli, D’Annunzio pravi amerikanizme, u Francuskoj nove škole u kojih su nova samo imena – *sintetizam, futurizam, impulzionizam, naturizam, integralizam...*

Glavnim uzrokom ovakvoj literarnoj krizi Matoš vidi u krizi romana, koji postade “pravi epos moderni, apsorbirajući u slobodu svog oblika sve literarne druge vrste”. Proza modernog života nađe svoj izraz u prozi modernog romana, koji u Gustavu Flaubertu nađe vrhunac svoje umjetničke forme. Reakcija protiv Zolina naturalizma u neku je ruku reakcija protiv samoga romana, no, najviše je škodio naturalističkom romanu Guy de Maupassant čije su najsajnije njegove “kratke, precizne, većinom satiričke pripovijetke” u kojima je “često materijal cijelog romana sveden na dimenzije lapidarne ‘crtice’”:

- Novela, priča, crtica, škodila je debelom pedantnom romanu, jer bijaše pisana majstorstvom pripovjedača kao Poe i Mérimée, i jer je svojom telegramsom lakoničnošću i naglom intenzivnošću više odgovarala modernim potrebama brzine, nagle lektire i intenzivnije emocije (...) Primivši u sebe, usisavši roman na neki način ne samo sve ostale beletrističke vrste nego i historiju, publicistiku, pa moderne moralne i filozofske sisteme (...) roman postade vrstom epskog, prozaičnog, pripovjedačkog leksikona i prestade biti pravim romanom (...) postade prenatrpan (...) još i oruđem feminizma i glavnim hrvalištem ženske literature, dakle literature koja nikad ne može biti prvoklasna...

Drugi razlog književnoj krizi Matoš ističe kampanju protiv klasičnoj, humanističkoj naobrazbi, “jer se bez klasične ne može zamisliti solidna literarna naobrazba”:

- Novinarstvo je naviknulo čitaoca na površnost, a pisce na brzi, neumjetnički posao, pa na popuštanje surovom ukusu gomile (...) Praktični ljudi više ne čitaju. Moderna praktičnost, inkarnirana u američkom životu, u stvari je oblik modernog barbarstva. Kapital, novac, nije pokvario samo etičnog već i estetičnog čovjeka.

Ponovo uzrokom našoj literarnoj hrvatskoj krizi Matoš vidi i politiku, mi imamo literarnu krizu jer imamo veliku nacionalnu krizu, naš književnik ima pred sobom narod od pedeset posto nepismenih, a inteligencija mu je odgojena u sferama sasvim različitih kultura, pa koja hrvatska knjiga da zadovolji sav taj heterogeni svijet? pita se Matoš. U novije vrijeme “polagano i sigurno fuzionira knjiga srpska i hrvatska, dok su tradicije i sama obilježja duha hrvatskog i srpskog još uvijek dosta različita”, jer “za jedinstvenu knjigu treba jedinstva duha, zajednice ideala, i trebat će još mnogo vremena i prilježnijeg rada”. Naša i slovenska Matica mogle bi možda dogovorno s Maticom srpskom izdavati “kakav zajednički srpski-hrvatski-slovenački list ili barem almanak”, a mogle bi se – kako to sugerira Stjepan Radić – “osnovati knjižarske filijale za prodaju samo naših knjiga u svim većim našim gradovima...”

No, ponajglavniji uzrok našoj literarnoj krizi je konkurencija stranih literatura kojoj se može odoljeti jedino protekcionizmom naše knjige:

- Mi i u književnosti moramo protežirati sve što je naše, pa bilo to i slabije, jer — je naše. Tako su radili Iliri, inače na vrhuncu europskog obrazovanja. Tako čine Srbi i Česi. Kao svaka mlada industrija, kao svaki mali, slabi i početni rad, književni posao može se u slabim kulturama razvijati tek što izdašnjim i što pametnijim protekcionizmom... – (*Književna kriza*, Obzor, 2. V. 1912.)

Mnogo je uzroka, ali je glavni: nehaj.

* * *

Iz svega se da razabrati da središnje mjesto Matoševe analize književne krize zauzimaju tadašnji mediji, odnosno žurnalizam i

politika. Zato u *Hrvatskome pravu* 1908. Matoš pozdravlja najavu omladinske apolitične *Sutle*, a kad se pojavi, pisat će:

- “Mi smo dokazali, da na beletrističkom listu mogu raditi i politički protivnici, i da je naša omladina sita koterija, tolerantnija od starijih literarnih svojih drugova. Pošto sam i sam suradnikom u *Sutli*, ne mogu joj praviti reklame, ali mirne duše mogu reći, da je natkrilio moja najoptimističnija očekivanja. (*Za kišljive dnevni*, Hrvatsko pravo, 24. 10. 1908.)

Matoš govori iz pozicije *Sutlina* suradnika, odnosno grupe koja se okupila oko jednoga novog časopisa, a njega pozvala iz počasti. Nova je to pozicija na koju i pozvani Matoš gleda s očitom blagonaklonošću. Razmišlja li toga časa Matoš i o vlastitom glasilu, teško je reći, no da čeka priliku, nije nevjerovatno.

Naime, Matoš te iste 1908. prestaje biti vojni bjegunac te se napokon vraća u “dragi Zagreb”, pa ako je na tu priliku i čeka, nema sumnje da je to mogao biti baš ovaj. Uostalom, što mu drugo preostaje? “U užasnoj novinarskoj kampanji u Zagrebu i u Beogradu gotovo svakodnevno”, zapleo se u “užasne polemike s *Pokretom* i s cijelom koalicijom štampom”, istjeraše ga iz *Savremenika*, denunciraše kao Argusa Srbiji te na silu napraviše literarnim frankovcem onemogućivši mu pristup u ikoje publikacije osim frankovačkih zbog čega se “izjalovio i moj proljetošnji pokušaj približenja *Savremeniku* i nefrankovačkoj književnosti”, opisuje Matoš vlastitu očito nimalo zavidnu situaciju.

Tek što se “povratio iza pomilovanja kući u Zagreb”, doživio je raskol stranke, neko vrijeme ostaje uz Franka, a onda – raskrinkavši ga kao “ordinarnoga tuđinskog agenta”, napušta ga i ta je “secesija od dra Josipa Franka možda najmučniji korak u mom životu”, ne može spavati, jer su mu obećali službu, “dakle osiguran kruh iza nepreglednih boemskih gladovanja”:

- Kako je poznato, ja sam prije gostovao po svim listovima. Književnik sam, a ne političar, mada sam uvijek bio i ostajem uvjereni nacionalista, dakle starčevićanac i pravaš. Politički članci, naročito uvodni, nikad me nisu privlačili, a kao feljtonista imao sam pravo figurirati u svim listovima... (*Zašto odoh?*, *Starčevićanac*, Zagreb, 13. VIII. 1909.)

Opaska u uvodnicima ima posve konkretnu pozadinu, i o njoj će se doznati tek 1955. kada Krešimir Kovačić, jedan od Matoševih poklonika, objavi u *Vjesniku* članak “*Radikal*” – *nepoznati Matošev časopis*.

O čemu se radi?

Kovačić potvrđuje kako je u siječnju 1908. Matoš bio zavađen sa *Savremenikom* te surađuje jedino u glasilima starčevićanske čiste stranke prava. Zato je “odmah po dolasku u Zagreb nastojao da osnuje svoj vlastiti književni časopis, kao neku slobodnu književnu tribinu, u kojoj bi surađivali svi književnici bez obzira na njihova politička mišljenja”. Prvi put je pokušao u travnju 1908. sa zlatarskim vlastelinom Mirkom Pisačićem, kojeg je nagovorio da pokrenu reviju *Radikal*. Uz radikalni pravac u hrvatskoj politici predstavljala bi slobodnu književnu tribinu oko koje bi se okupili svi hrvatski književnici. Revija bi izlazila svakih 15 dana na velikom formatu, sa slikama i karikaturama:

- Matoš je kao urednik revije počeo raditi brzo i već početkom travnja 1908. godine predao je u štampariju prve svoje rukopise. Naslovni list revije izradio je karikaturist Branko Petrović, a grafičku opremu preuzela je tiskara Fürst u Zagrebu. U političkom pogledu vrijedno je spomenuti, da je na Matošev zahtjev trebalo priznati Srbe u Hrvatskoj, koje dotada nijedna Starčevićanska frakcija nije priznavala, i ime Srbin donosili su starčevićanski listovi pod navodnicima, ili štampali malim slovom. (K. Kovačić, “*Radikal*” – *nepoznati Matošev časopis*. *Vjesnik*, 30. 1. 1955.)

Kovačić dalje navodi da je 8. travnja bio jedan dio revije već složen i korigiran, ali je u to došlo do spora između Matoša i Pisačića, koji nije Matošu isplatio ugovoreni urednički honorar, a jednako nije donio ni obećani novac za štampanje. Tako revija nije izašla.

U sklopu Kovačićeva članka je i ovo Matoševo pismo datirano u Zagrebu 12. IV. 08.:

Dragi Krešimire,

Vaš sam rad vrlo radosno primio i još veselije pročitao, ali na žalost ga neću moći upotrebiti u Radikalu, nego ću ga — sa dopuštenjem

Vašim — dati Hrv. Pravu ili Smotri. Pisačić me nije samo dva puta prevario, da ide u Zlatar i da mu tamo eventualno pišem, već mi je i zakinuo obećani honorar, koji mi je tobože njegov momak trebao donijeti u moj stan. To dakle nije samo luckast i zabavan, nego i nepouzdan i lažljiv tip, sa kojim je bolje prekinuti sada no kasnije. Molim Vas dakle, odgovorite mi odmah, da se znam ravnati, ali mislim, da je Vama glavno, da ste štampani i čitani, pa Vam u tom pravcu može biti Hrv. Pr. isto tako ravnodušno kao i R-l.

Sa nadom, da ćete imati lijep i srećan Uskrs, ostajem Vaš prijatelj

A. G. Matoš

Kovačić dodaje i to da “vrlo zanimljivi Matošev uvodnik u ‘Radikal’, koji je bio složen i koji sam 4. travnja 1908. čitao u korekturi”, nije dosad nigdje odštampan i vjerojatno se izgubio.

Ono što pak Kovačić nije znao je Galovićevo pismo Matošu od 10. travnja 1908. u kojemu stoji i ovo:

- “Danas mi je pisao Malašić, da Vam pošaljem štogod za uskrсни broj ‘Radikala’, a ujedno mi poslaše na ogled i jedan primjerak rečenog lista. Nijesam dosele znao (...) da taj list izlazi, pa zato ne mogu znati ni pravu zadaću, koju ima...”

Pismu Galović pridodaje: “Malašić piše, da adresiram samo na A. Matoš. To su valjda ‘mjere opreznosti’. Jamačno još nije stiglo ‘previšnje’ pomilovanje”.

U Zagrebu se doista 23. ožujka 1908. pojavio *Radikal*, dnevnik Odbora hrvatskih radikala glavnog urednika Nikole Milaševića (Galović griješi!) i izlaziti će sve do 21. svibnja s još dvojicom urednika – Ivanom Kremžarom, pa Antom Mlinarićem. Matošev Pisačić se spominje uglavnom preko uzajamnih obračuna, a Matoš – nikako. Budući da je list i dalje izlazio i da se Matoš nigdje ne spominje, pa niti njegov uvodnik, čini se da ovaj projekt nije ovisio o Matošu, ali niti o dotičnome Pisačiću.

No, jedno je sasvim sigurno: Matoševa ideja povratka uključivala nešto novo, a to je pokretanje vlastitih novina u kojima će napokon biti “slobodno hrvatsko pero”.

Kad nije išlo s *Radikalom*, pokušat će s *Kokotom*!

Naime, u *Hrvatskoj slobodi* 17. kolovoza 1909. objavljuje Matoš *Poziv na suradnju*. Kaže kako već od proljeća dogovara s “grupom mladih ljudi iz svih stranaka za osnivanje lista koji bi izlazio svake subote”. Matošev bi novi list bio tjednik, donosio bi “nedjeljnu kroniku gdje bi se feljtonskim načinom kritikovao najvažniji kulturni ili politički događaj tjedna, pa literarne priloge svih vrsta”. Bio bi “što jeftiniji” te se zvao “po svoj prilici *Kokot*, jer će kao kokot biti kuražan, galantan, veseo, budeći ljude iz teškog, debelog sna”. U list će primati i štampati “sve što bude dobro i duhovito napisano”, a mogao bi postati “glasnikom svih struja i strujica koje žele slobodu ovoj zemlji, oslobođenje hrvatskom duhu”.

Matoš potom navodi da su mu suradnju obećali “neki saradnici *Hrvatske smotre*, almanaka *Sutle*, *Savremenika*, neki saradnici *Matrice*, pa pučki učitelji i dr. Matija Lisičar”. List neće biti “stranački ili koterijaški” i “svako mišljenje, osim reakcionarnoga i antihrvatskoga, imat će tu apsolutnu slobodu”:

- ... *Kokotu* će biti pored oštre socijalne i političke kritike najvažniji zadatak da oslobodi naša čisto kulturna nastojanja, naročito literarna, od svakog stranačkog tutorisanja, jer je već krajnje vrijeme da i kod nas bude književnost nad politikom a ne politika nad književnošću. Ukoliko će dakle *Kokot* biti kritika politička, on će biti ocjena naše politike sa gledišta literarnog, a ne stranačkoga. Mi ćemo kritikovati sve stranke, jer smo međustranački a ne protustranački. – (*Poziv na saradnju*, *Hrvatska sloboda*, 17. 8. 1909.)

Na kraju napominje da će *Kokot* početi izlaziti “kada budem skupio dosta materijala za prva tri broja”, kraćim prilozima daje prednost, a rukopise prima na svoju zagrebačku adresu Jurjevska ulica 20. *Poziv na saradnju* A. G. Matoš zaključuje poklicem: *Živjela slobodna hrvatska riječ!* te moli u *post scriptumu* “sve naše listove da taj poziv izvole preštampati”.

Jedna od rijetkih sačuvanih reakcija na ovaj proziv je razglednica Joa Matošića od 3. rujna 1909. u kojoj budući pokretač futurističkog *Zvrka* moli Matoša da mu “pošalje pedesetak prvih

brojeva ‘Kokota’ u svrhu propagande” te da mu javi “kada misli početi s izdavanjem”. No, Matošev se *Kokot* nije pojavio. O razlozima možemo samo nagađati. Jedan od realnijih svakako je Matošev istup iz stranke prava, pokušaj da dobije posao učitelja, pa nekoliko putovanja, a onda i prvi znakovi pobolijevanja i ponovni put u Italiju, sada zbog liječenja i oporavka.

Časopis pod imenom *Kokot* ipak će se pojaviti!

Bilo je to gotovo dvije godine nakon Matoševe smrti, tj. 1. kolovoza 1916. Riječ je o *Kokotu* mladoga Ulderika Donadinija. Ime Donadinijeva časopisa svakako pobuđuje sumnje nije li ipak u nekoj vezi s Matošem. Iako nema izravnih dokaza, čini se da je i Donadini bio među onim mladima koji su bili barem u blizini velikog rabija. Nema sumnje da je i spomenuti Matošev poziv na suradnju Donadini čitao – ako već nije i na neki drugi način ranije saznao za Matošev plan. Dapače, možda je i među onim Matoševim obećanim suradnicima! O tome, na žalost, u literaturi o Matošu i o Donadiniju ni riječi, osim nekoliko posve neodređenih opaski. Prva takva pojavila se već u Ujevićevu nekrologu o Matošu:

- Najljepši njegov ogled su *Tri Antigone*: studija koju nije napisao; najduhovitiji njegovi istupi *Kokot* i *Crni Petak*, listovi koji nijesu izašli (*Em smo Horvati!*, Savremenik, br. 5, 1914.)¹

Dok o Matoševu *Kokotu* ipak nešto znamo, o *Crnom petku* ni toliko! Ako je vjerovati Ujeviću, u igri je drugi časopis, iako je vjerojatnije da se pod imenom *Crni petak* krije alternativno ime

---

¹ U svojoj monografiji o Donadiniju o tome Branimir Donat piše:

- U jeku rata, tj. u kolovozu 1916. iz tiska je izišao prvi broj časopisa *Kokot*. Koji su sve motivi mladog pisca nagnali na tu odluku nisu nam poznati, dok se oko izbora imena časopisa neke pojedinosti mogu rekonstruirati. Među različitim pretpostavkama najvjerodostojnija je ona koja kaže da je na taj način pokušao odati počast i stvaralački dug Antunu Gustavu Matošu, koji je svojedobno namjeravao pokrenuti istoimeni časopis. (B. Donat, *Ulderiko Donadini*, Zagreb 1984., str. 118) (Usp. ovdje bilj. 1 na str. 100!)

za *Kokota* kako to sugerira i sam Matoš kad kaže: “po svoj prilici *Kokot*”. *Crni petak* kao aluzija na dan Matoševa rođenja (“petak i trinaesti ostadoše moji važni datumi”, stoji u autobiografiji!) zvuči svakako matoševski. Najvjerojatnije se na kraju odlučio da svoj časopis nazove *Kokotom*, a ne *Crnim petkom*. Simboliku izabranog imena Matoš ovako tumači: “*Kokot* budi ljude iz teškog, debelog sna”. Donadini pak varira: “Kokoti navještavaju dan”.

Donadinijev je *Kokot* bio kratkoga vijeka – svega 14 brojeva u 13 svezaka. Osnivač, izdavač, urednik i autor ovako je obrazložio odluku o obustavljanju:

- Pošto mi *Kokot* ne donša toliko da bi mi mogao osigurati materijalni opstanak, to se moram uz pisanje u listu baviti i drugim poslovima (...) ne mogu za u buduće obećati da će list izlaziti svakog prvoga...

A oni koji su se smatrali Matošu najodanijima, ponovo se nakon *Sutle* okupljaju 1917. – sada u *Griču*, časopisu koji se zbog ratnih prilika izdavao kao almanah. Nikola Polić, jedan od gričana, kako su sami sebe nazivali, piše o Matošu *Nakon tri godine* kao o “matoru grabancijašu”, te ističe kako su ih prozvali “Matoševim učenicima”, a oni će njega “vazdan nazivati Rabbijem”. Baš kao što je Polić imao potrebu istaknuti kako gričane nije privukao Matošev otrov i psovka, tako Karlo Häusler ističe da ih nije privukao niti Matošev nacionalizam “kad se oputismo k njemu u Samobor, da ga zamolimo za suradnju u *Sutli*, nego naprosto Matoševa umjetnička ličnost”.

U međuvremenu Donadinijev se *Kokot* bio oborio na *Grič* i gričane na što mu je iz *Griča* odgovorio Ljubo Wiesner, koji će u drugome povodu Matošev stil proglasiti kao stvorenim za življu literarnu i javnu raspravu. Nakon što je već Polić pitao kako ni nakon tri godine ništa o Matoševim djelima, redakcija s radošću obavještava čitatelje o novome izdanju Matoševih *Umornih priča* i *Vidika i putova* te o izdanju *Feljtona i eseja* iste 1917. Wiesner objavljuje sonet “mrtvom majstoru” (*Nad versima A. G. Matoša*), a potom daje “spoljašnju atitudu A. G. Matoša” iz vremena poslije amnestije – “atitudu jednog neustrašivog polemiste”:

- Visok, s očima Čerkeza, te imaju drski crni sjaj gledajući u svijet ravno iz mozga, istaknute jako izbočenim zygomatikom na lubanji dolihocefalskoj, na po ćelavoj i brkatoj, dolazi Matoš mršav, elegancijom malko pognuta galana, koji se nikad ne rasta od štapa...²

Posljednji prilog *Griču* bio je zapis Josipa Pavića *Posljednji dani A. G. Matoša*, zapis u rano proljeće 1913. kada je treći put operirani Matoš ležao u svom žutom “Ibercigeru” s jako umotanim vratom i – prema Pavićevu svjedočenju – izgovorio posljednju riječ: *Zraka!*

* * *

Matoš će biti drugi hrvatski pisac po čijem će imenu biti nazvan neki književni časopis. Prvi je bio S. S. Kranjčević po čijem su imenu u Šibeniku 1930. izišla dva broja književnog omladinskog mjesečnika *Kranjčević*; među suradnicima bili su Vladimir Popović i Srećko Diana. Deset godina poslije bit će pokrenut *Kranjčeviću* srodan časopis – *Matoš*. Tri broja ovoga “hrvatskog omladinskog lista” izišla su u proljeće 1940. – također u Šibeniku! Izdavalci su ga šibenski srednjoškolci, uređivao Stanko Kaleb, vjerojatno učenik, odgovorni urednik bio je Jerko Skračić, vjerojatno nastavnik po dužnosti. Prvi broj časopisa *Matoš* otpočinja Matoševom pjesmom *Gospa Marija*, drugi Cesarićevim *Trubačem sa Seine*, a treći Wiesnerovim sonetom iz *Griča Nad versima A. G. Matoša*.

---

² Koliko je Wiesnerov opis vjerodostojan, ne pokazuje samo onaj poznati portret Matoša koji je 1913. napravio Ljubo Babić, već to na svoj način pokazuje još jedan opis, koji je u sklopu svoga memoarskog članka o “Velikom Boemu” ostavio Nikola Polić:

- Visoka i pognuta pojava, tanak u struku i naročito u ramenima, kisela i gorka proživljenost u ličnim crtama, umorno plješivo čelo polumongolsko, polufra-njevačkog lika, pa onda tanki prsti koji su uvijek, za vrijeme pričanja, hvatali neumorni vršak lijevog uha. Od svih Matoševih portreta i karikatura, koje sam dosad vidio, najbolji je portret nekog francuskog slikara s tragovima Van Gogha – imena mu se ne sjećam – a reproduciran je u *Pečalbi* (izdanje Dhk 1914.) – (*Susretaji s A. G. Matošem, Savremenik*, br. 1 i 2-3, 1929.)

Iz polemike s *Narodnim listom* doznaje se tek ponešto o odnosu ovoga lista prema Matošu. Naime, na jednome mjestu piše sljedeće:

- Hrvatska je omladina već odavna pokazala volju za ovakvim radom, u vrijeme za koje nije smjela ni čuti za imena naših književnika i velikana, kao što su i Matoša spominjali samo kao nekog kritičara – a danas je malo drukčije, gospodo. Danas naša omladina najviše čita baš one pisce koje joj je skrivao Beograd, a doći će na red da dobijete na čitanje koju Matoševu knjigu. Vaša tvrdnja da nitko ne čita Matoša, to je ono što biste vi htjeli, ali... Znamo da vam je teško gledati, gospodo, svoje vlastito nazadovanje, ali šta ćete, mi vas možemo jedino žaliti kao zalutale ovce.

Ovakav komentar otvara ne samo niz novih pitanja o Matošu i njegovoj recepciji, već i nagađanja i pretpostavke što bi bilo s Matošem da nije umro već 1914. godine, odnosno da je dočekao 1941. ili 1945. S obzirom kako je raščlanio hrvatsku književnu i društvenu scenu svoga doba, svakako je nezahvalno prognozirati sudbinu takve jedne kritičke i otvorene inteligencije kao što je bila Matoševa. No, upravo je zato zanimljivo njegovo svođenje na emblematskoga nacionalnog pjesnika kako to rade šibenski učenici 1940. i kako će raditi niz kasnijih naraštaja koji su se povodili za ovim “hrvatskim fakinom”.

Ono što je za Matoša i ovu njegovu dosad manje poznatu stranu ključno svakako je odnos prema jednome dominantnome mediju.

Dok možemo samo nagađati kojim bi smjerom i s kakvim rezultatima išao njegov *Kokot*, izvan je svake sumnje da bi strukturom to bio pretežito kritički časopis, u određenoj mjeri i prvi naš žanrovski časopis za kritiku, koji bi uvelike preduhitrio Galogažinu *Kritiku* (1920.). Za književnu kritiku bio je to u svakome slučaju važan pomak u zadobivanju žanrovske autonomije i mjesta unutar književnoga sustava nacionalne literature, koja se upravo otrgla od preporodne matrice. U idealnim okolnostima to bi moglo značiti i pojavu prvoga profesionalnoga, tj. slobodnoga i – kako je Matoš priželjkivao – objektivnog kritičara.

Za časopise pak to je s jedne strane nova potvrda o njima kao prirodnome mediju kritike, s druge da u interakciji oboje rade na dinamici i vitalnosti književnog života, u isto vrijeme na njegovoj stalnoj kanonizaciji i transformaciji.

Iako nikada nećemo doznati bi li *Radikal*, *Kokot* ili *Crni petak* bili možda novim Matoševim početkom, oni su svakako još jedan važan dokaz angažiranoga pisca i domoljuba čija je glavna vokacija bila kritičko-polemička. Iako nikad pokrenuti, pa zato zaboravljeni, a s njima i posve nova Matoševa dimenzija, oni su još jedan dokaz apsolutno modernoga pisca, umjetnika i intelektualca, koji je uvelike nadilazio svoje doba i anticipirao ne samo žanrovsko-poetičke, već i medijske trendove. Predvidio je Matoš moć medija u svijetu koji je s 20. stoljećem, popuštajući “surovom ukusu gomile”, počeo nezaustavljivo tonuti u površnost, konzumerizam i spektakl te u ono što je ovaj “uvjereni nacionalista, starčevićanac i pravaš” prije više od stotinu godina nazvao “kampanjom protiv humanističkoj naobrazbi”.³

A sve zato što je *jednog dana – obučem se u civil i fuć – dezerтирао. Bez ikakvog spoljašnjeg razloga...*

Što bi bilo da nije?!

---

³ Na smjenu dviju paradigmi – realističke i modernističke – Matoš je u svakome pogledu bio tranzicijski autor. Na njegovu ulogu, poziciju i domete na smjeni sljedećih dviju paradigmi – modernističke i postmodernističke – svojom kritikom i pionirskim masmedijskim analizama podsjetit će i u mnogome odigrati komplementarnu ulogu Igor Mandić.